

УДК 159. 927

ББК 885

СІМ'Я ЯК ОСНОВА ДУХОВНОГО ЗРОСТАННЯ І САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

О. М. Коропецька

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57;
тел. +380(342) 69-41-10*

У статті здійснено теоретичний аналіз понять «сім'я», «особистість», «духовність». Піднята проблема сімейного виховання та розглянуто основні етапи духовного зростання особистості в умовах сім'ї.

***Ключові слова:** сім'я, особистість, становлення, духовність.*

Постановка проблеми. У нинішньому українському суспільстві в умовах докорінних соціально-економічних і культурних змін та пошуку молодими людьми сенсів і цінностей для виживання у світі, що змінився, актуалізується проблема духовності. Світоглядний хаос, орієнтація на бездуховний інтелектуалізм, прагматизм, споживацтво та інші негативні явища, які панують сьогодні у суспільній свідомості, руйнують одвічні цінності, що притаманні нашому народу з діда прадіда, завдяки яким українська нація зберегла свою ідентичність і національну свідомість. За таких умов особливо актуальною постає проблема духовності, втрата якої може призвести до занепаду не лише самого суспільства, а й людського в людині.

Сім'я як мала соціальна група, відіграє визначальну роль у духовному становленні кожної особистості, адже саме сім'я відіграє провідну роль у вихованні особистості на ранніх етапах онтогенезу, саме в умовах сім'ї проявляється природна і соціальна сутність людини, реалізується духовна і матеріальна сфера соціального життя особистості. Без сумніву, лише сім'я, в якій панують толерантність, взаємоповага, чесність, бажання бути разом, спільність інтересів та цінностей, може стати справжнім джерелом духовності і моральності. Більшість дослідників (Е. Ейдемільлер, Джексон, Ледерер, Юстіцкіс та ін.), вивчаючи особливості розвитку особистості в сім'ї, неодноразово зазначали, що головні духовні цінності закладаються саме на ранніх етапах життя і, що саме сімейне виховання є основною умовою і провідним фактором духовного становлення особистості. Саме в умовах сім'ї закладаються і закріплюються у свідомості людини головні християнські цінності, які є важливою складовою духовності.

Щасливі шлюби ті, в яких кожен намагається задовольнити потреби іншого у особистісному і духовному зростанні. Проте, ми живемо в такий час, коли людина перестала дотримуватися тих основ, на яких повинна вибудовуватися сім'я. Досить часто замість любові, турботи і розу-

міння у сім'ях панує подружня невірність, самолюбство і егоїзм. Дім, який би мав стати родинним вогнищем, що зігріває, оберігає і турбується про людину, перетворюється на поле бою, де панують свавілля і насилля.

Кожна сім'я формує свій спосіб життя, свою мікрокультуру і, у зв'язку з цим, впливає на потреби, соціальну активність та психічний стан людини. Діти не обирають сімей, в яких зростають, і саме це, вважає В.О. Ільїн, є найбільшою несправедливістю цього світу. Сім'я для дитини є деякою наперед визначеною необхідністю, яку вона не в стані змінити, принаймні до тих пір, поки не виросте і не створить своєї власної сім'ї. Проте, як зазначає В.О. Ільїн, у більшості випадків, люди не в силах змінити вплив сім'ї протягом усього свого життя, навіть ставши дорослими, вони, зазвичай, створюють власні сім'ї «за образом і подобою» тих, в яких зростали. У зв'язку з цим вчений порівнює сім'ю з живою «лабораторією людської долі» в якій, на відміну від експериментальної лабораторії, де знають, що роблять і діють цілеспрямовано, у сім'ї, у більшості випадків, не знають, що роблять, а тому діють за принципом «як доведеться», а не «як треба» [4, с.11-12].

Водночас, сім'я є найбільш значущою у житті людини групою, тому з ранніх етапів розвитку відіграє провідну роль у становленні її особистості. Адже загально відомо, що психічні травми раннього дитинства є найбільш тривалими, стійкими і найменше піддаються психотерапевтичним впливам. Саме тому головним батьківським обов'язком, зазначав свого часу Г. Сковорода, є – «добре народити і добре навчити... Аби добре народити, слід вести здорове праведне життя. Одержавши добре здоров'я і якісний генетичний спадок, дитина сама буде розвиватися належно. Слід лише оберігати її від згубних впливів...» [7, с.73-76].

Мета статті – розглянути особливості духовного розвитку особистості на різних етапах розвитку сім'ї, розглянути вплив християнських цінностей у вихованні духовності підростаючої особистості та продемонструвати специфіку їх застосування в онтогенезі.

Виклад основного матеріалу. Проблеми психології сім'ї були предметом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Різні аспекти даної проблеми у різні часи вивчали Аристотель, Г. Гегель, Ф. Енгельс, М. Монтень, Л. Морган, Ле Пле, Платон та ін.

Науковий підхід щодо розв'язання проблем сім'ї та сімейних взаємин розробляли психологи І.Я.Баховен, У. Джеймс, Д.М. Дубакін, Ф.Знанецький, М.М. Ковалевський, Ч. Кулі, Дж.Ф. Мак.Леннан, І.В. Маляревський, Ж. Піаже, П.А. Сорокін, Ф.І. Уден, З. Фройд, Л. Штернберг та ін.

Вивчаючи проблеми сімейних взаємин, російський дослідник Ф.І. Уден ще у 1817 році звернув увагу на такий аспект сімейного життя, як ставлення батьків до дитини і його вплив на формування її психіки. Він був одним з перших, хто вказав на вплив неправильного, надмірно турботливого і потакаючого виховання на формування у дітей істеричних рис характеру.

У XIX ст. І.В. Маляревський, зосередившись на дослідженнях проблем «сімейної діагностики» та «сімейного виховання» психічно хворих дітей і підлітків, виявив, що в основі формування різних проявів душевних захворювань лежать взаємини у сім'ях, зокрема, психологічний клімат, ставлення батьків до дітей та міжособистісні стосунки між батьками. Під час надання психотерапевтичної допомоги таким дітям вчений залучав усіх членів родини з обов'язковими сеансами «сімейного виховання» як для дітей, так і для дорослих.

У 1886 році В.М. Бехтерев у праці «Психопатія...» висловив думку, що «набута психопатія» виникає в результаті неправильного ставлення батьків до виховання дитини, що саме психологічна атмосфера, яка панує у сім'ї, є причиною порушень у особистості дитини, що саме від взаємин з батьками залежить, якою виросте дитина – невротиком чи психологічно здоровою особою.

В.М. Мясищев, вивчаючи людину у контексті її взаємин з оточенням та впливу цього оточення на саму людину, вказував, що психологічним ядром особистості є індивідуально-цілісна і організована система суб'єктивно-оцінних, активних, свідомих, селективних відносин з оточуючим середовищем, а невроз він розглядав як глибокий особистісний розлад, який є результатом порушення взаємин особистості з іншими людьми, з соціальною дійсністю та з завданнями, які ця дійсність ставить перед нею.

На початку XX ст. інтерес до проблеми впливу сім'ї на особистість і її психічне здоров'я ще більше зростає.

Одними з перших всесторонньо розпочали досліджувати роль сімейних факторів в етіології психічних захворювань психоаналітики (А. Фройд, З. Фройд, М. Кляйн та ін.), які зосередилися на вивченні стосунків дитини з батьками у ранньому дитинстві, коли закладаються основи майбутньої особистості і коли у дитини починає формуватися уявлення про навколишній світ.

На сучасному етапі психологічні проблеми подружжя, батьківства та родинних стосунків досліджують Ю.Є. Альошина, В.М. Дружинін, Е.Г. Ейдемільер, С.В. Ковальова, Г. Навайтіс, М.М. Обозов, В. Сатір, О.Г. Сіляєва, Д. Скінер, А.С. Співаковська, Л.Б. Шнейдер, Л.В. Юстіцкіс, Р. Хілл та ін., які зосередилися на розробці не лише теоретичних, але й практичних основ психології сім'ї.

Сім'я як соціальний інститут має свої тенденції розвитку, свої закони і закономірності, методологічні засади та категоріальний апарат. Найважливішими характеристиками сім'ї є її функції, структура і динаміка (Е.Г. Ейдемільер, О.Г. Сіляєва, Л.Б. Шнейдер, В.В. Юстіцкіс та ін.).

Структура сім'ї розглядається з погляду функцій, які виконують її члени, та у контексті міжособистісних взаємин у сім'ї [9, с. 20].

У структурі сім'ї виокремлюють такі види взаємин, як подружні, батьківські і дитячі, дитячі і батьківські, дитячі і дитячі, прабатьківські і батьківські, прабатьківські і дитячі. Згідно з одним з найголовніших ме-

тодологічних принципів сім'ї – системності, сімейні взаємини є структурованою цілісністю, елементи якої взаємопов'язані і взаємообумовлені.

Розглядаючи сім'ю як малу групу, дослідники у її структурі виокремлюють неформальні взаємини, які визначаються почуттями, та формальні, які визначаються обов'язками і моральними засадами, що обумовлюються спільною справою та метою життєдіяльності як кожного члена сім'ї, так і родини загалом [6, с.9].

Серед основних функцій сім'ї виокремлюють господарську, економічну, репродуктивну, виховну, психотерапевтичну. Зокрема Л.Б. Шнейдер вважає, що на сучасному етапі психотерапевтична функція є однією з найбільш значущих, оскільки саме створення сім'ї здійснюється з метою задоволення найголовнішої потреби людини – потреби у любові. Функція емоційної підтримки є настільки значущою, наголошує Л.Б. Шнейдер, що навіть шлюб за розрахунком допускає виникнення любові («звикнеться – полюбитися») [10, с.3].

Вивчення функцій сім'ї і її структури вказує, що сімейні стосунки не даються відразу, що вони формуються в процесі розвитку сім'ї. У зв'язку з цим, розглядаючи поняття сім'ї як цілісної системи, важливо розглянути динаміку її розвитку, простежити за змінами у розвитку сім'ї на різних етапах її становлення.

У психології сім'ї існує велика кількість періодизацій, які різняться за своїми критеріями та ознаками (А. Баркай, Ч.С. Гризицкас, Е.Г. Ейдемільер, С. Кратохвил, Н.В. Малярова, Р. Нойберт, В. Сатир, В. Юстіцкіс та ін). Найчастіше критерієм створення періодизації є або зміна місця дітей у сімейній структурі, або ж переживання кризи на різних етапах розвитку сім'ї. Так, наприклад, Р. Нойберт, спираючись на перший критерій, виокремлює такі етапи у життєдіяльності сім'ї: життя вдвох, життя після народження дітей, виховання дітей старшого шкільного віку, відокремлення дітей від батьків та виховання онуків.

Е.Г. Ейдемільер і В. Юстіцкіс у життєвому циклі сім'ї виокремлюють три етапи: зародження сім'ї, сім'я з дітьми, що не розпочали трудової діяльності, сім'я з дітьми, що мають власні сім'ї [9, с. 27-28].

Ч.С. Гризицкас, С. Кратохвил, Н.В. Малярова, В. Сатир та ін. розглядають життєдіяльність сім'ї у контексті сімейних криз, які виникають у зв'язку із змінами у структурі сім'ї на певному етапі та змінами функцій. Ці зміни викликають певні труднощі у життєдіяльності сім'ї, які П. Босс назвав нормативними стресорами.

Кожен з етапів передбачає розв'язання певних завдань, що виникають з потреб сім'ї у різні періоди її життєдіяльності, задоволення або незадоволення яких має безпосередній вплив на функціонування сім'ї як цілісної системи.

Розглянемо особливості функціонування сім'ї на кожному із зазначених вище етапів та ознайомимося з завданнями, які стоять перед членами сім'ї на кожному з них.

Перший етап – зародження сім'ї. Цей етап пов'язаний з адаптацією кожного з членів подружжя до умов сімейного життя в цілому та до

психологічних особливостей один одного. Особливість цього етапу полягає в тому, що саме в цей час закладаються засади спільного подружнього життя та формуються взаємини з батьками, особливо за умов, коли молода сім'я не має власного житла. Він триває з моменту створення сім'ї до появи першої дитини і передбачає розв'язання кількох завдань, найважливішими серед яких є формування внутрішніх сімейних взаємин та позасімейних стосунків, зближення поглядів та цінностей, уявлень, звичок тощо. Оскільки за характером протікання цей період відзначається значною напругою, інтенсивністю, тому досить часто молоді сім'ї не витримують першого випробування і розпадаються. Серед основних причин розлучень цього періоду виокремлюють неготовність молодих людей до сімейного життя, незадовільні побутові умови, втручання родичів у взаємини молодого подружжя.

У Святому письмі сказано, що зв'язок чоловіка і жінки пролягає через любов, а не боротьбу, як зазвичай трапляється у подружньому житті, коли обидві сторони сприймають одна одну на рівні об'єктів, що використовуються кожним для досягнення своєї власної мети. «Завоювання» та «оборону» у сімейному житті має витіснити любов, бо підкорення однієї сторони іншою – це не перемога, а спільна поразка. Подібно до того, як Бог ставиться до свого творіння – людини, так і чоловік повинен ставитися до жінки, бо лише у ставленні до собі подібного людина має можливість проявити свою вищу людську сутність: людськість і людяність, незалежно від статі, саме тому практична щоденна любов до людини повинна бути вищим і першим законом людини.

Ставлення до іншого, наголошував російський психолог С.Л. Рубінштейн, визначає сутність людського життя, його серцевину. «Серце» людини зіткане із стосунків з іншими людьми, а вартість самої людини визначається характером взаємин, на які вона здатна, які прагне встановлювати з іншими. Без «іншого», як відособлена і замкнена у собі істота, вказує С.Л. Рубінштейн, людина – ніщо. Вона може проявити свою людськість лише у взаєминах з іншими [5, с.1].

Предвічне Слово – Ісус Христос був посланий Господом як Людина людям, щоб Він перебував серед людей і відкрив людям задуми Господні, просвітлив усіх людей і своїми ділами довів, як щиро любить Господь своє творіння – людину і навчив любити один одного так, як любить Господь кожного з нас, незалежно від статі. Обидві статі, чоловіча і жіноча, входять у задум Божого творіння. Взаємодоповнююча природа обох статей покликана сприяти співпраці, що веде до взаємного збагачення не лише у шлюбі, продовженні роду та сімейному житті, але й у інших сферах життєдіяльності. Усвідомлення статевих відмінностей повинно стати школою, яка вчить взаєморозумінню, відкритості, здатності поважати, служити і бути вірним, бо чоловіки і жінки у рівній мірі є образом Божим [2], а, отже, рівнозначними є їх чесноти.

З цього приводу російський християнський філософ В.С.Солвейов наголошував, що чоловік немає жодних переваг над жінкою, він лише має перевагу бути першим на шляху до вдосконалення. Чоловік і його

жіноче Alter Ego доповнюють один одного не лише в реальному, але й в ідеальному сенсі, досягаючи вдосконалення через взаємодію. Чоловік є творчим, продуктивним началом відносно свого жіночого доповнення не сам по собі, а як посередник, провідник Божественної сили, яка йому дається завдяки благодаті Всевишнього. Господь наділив чоловіка потенційними можливостями, які він може або реалізувати, або якими може знехтувати [8, с.782-784].

В сім'ях, де панує Божа любов, немає потреби з'ясовувати, хто кого повинен слухати, хто провадить, а хто підкоряється. Чоловік як активне начало організовує і управляє, але, одночасно, він поважає і шанує свою жіночу половину, будує свої стосунки з дружиною так, як це робить Христос у ставленні до своєї дружини – церкви. У свою чергу, жінка, яка відчуває любов і турботу чоловіка, не потребує вступати у боротьбу за рівність у правах з чоловіком, вимагати емансипації і незалежності. Вона щаслива він того, що підкоряється тому, хто її любить і піклується про неї.

Долаючи труднощі адаптаційного періоду та усвідомлюючи при цьому безмежну велич Господньої любові, ті християнські родини, які наслідують Творця, не лише підтримують один одного у вирішенні складних сімейних проблем і конфліктів, але й намагаються спільно виробити і утвердити ті сімейні цінності, в основі яких лежить любов, бо лише любов здатна вилікувати наші серця, укріпити дух, відродити надію, зміцнити віру, поєднати з Богом.

Другий етап у розвитку сім'ї починається тоді, коли з'являються діти, і триває до тих пір, поки діти не почнуть самостійне життя. Це – основний етап у розвитку сім'ї, період народження і виховання дітей, коли формується зріла система сімейних взаємин. Американський психолог К. Роджерс виокремив такі характеристики зрілої сім'ї: відданість і співпраця; спілкування, що передбачає відкрите самовираження; гнучкість у стосунках; самостійність. Вчений вважав, що сімейні стосунки являють собою процес, який передбачає розвиток усіх членів сім'ї, де особливого значення надавав таким аспектам сімейної взаємодії, як спільне емоційне переживання радості, автентичності взаємин та толерантності у ставленні один до одного.

Одночасно цей етап відзначається певними труднощами у розвитку, які пов'язані з побутом і веденням домашнього господарства. Домашня праця вимагає найбільшої активності подружжя в цей період, однак згідно з статистичними даними (Є.В. Груздева, Е.С. Чертіхіна, А.І. Клічюс та ін.) найбільшу частину свого неробочого часу за домашніми турботами проводять жінки, тоді як чоловіки лише 1,5-2 год. свого часу виділяють для праці вдома. У зв'язку з цим зростає психологічна напруга серед подружжя саме через складність одночасно суміщати домашні обов'язки з трудовою діяльністю на роботі. Перед подружжям постає нелегке завдання – зберегти емоційну близькість в умовах, які не пов'язані з дозвіллям та розвагами, що домінували в перший період подружнього життя, а в складних умовах завантаженості обох членів подружжя до-

машніми і трудовими обов'язками, проявити турботу і співчуття, виявити бажання допомогти і емоційно підтримати один одного. Саме цей період відзначається зростанням незадоволення сімейним життям. Основні чинники порушень у життєдіяльності сім'ї – це фізичне та психологічне перевантаження, яке вимагає перебудови взаємин на духовному і емоційному рівнях. На зміну конфліктності та проблемності, які характерні для першого періоду, може прийти емоційне збайдужіння, різні прояви якого на цьому етапі спостерігаються особливо часто: подружні зради, сексуальна дисгармонія, розчарування у характері партнера, кохання до іншої людини тощо.

Цей період є важливим ще й тому, що особливо значущою стає у цей час виховна функція сім'ї, коли головним завданням для батьків є турбота про фізичний і духовний розвиток своїх дітей. Основні порушення у спілкуванні, зокрема такі, як часті сварки, непорозуміння, емоційна нестриманість, агресія, зазвичай призводять до неефективності подружжя у ролі батьків.

У зв'язку з цими змінами та завданнями, що постають перед батьками у вихованні дітей протягом другого періоду розвитку сім'ї, А. Баркай виокремлює у ньому кілька етапів: сім'я без дітей; сім'я з малими дітьми; сім'я з дітьми, що відвідують дитячий садок; сім'я школяра; сім'я, в якій діти частково незалежні від батьків; сім'я, яку покинули діти.

Кожний новий етап у розвитку сім'ї є, з одного боку, своєрідною перевіркою того, наскільки ефективним було її існування на попередніх етапах, а з іншого – ставить нові завдання, вимагаючи від батьків нових якостей, здібностей і умінь, адже вимоги до батьків дитини одного року значно відрізняються від вимог до батьків підлітка.

У пренатальний період найбільш важливим є духовний розвиток дитини, який розпочинається в утробі матері, коли закладається резерв тих сил, які будуть підтримувати її протягом усього життя. Для дитини в цей час найважливішим є душевний стан матері, який передається дитині. Діти, які не отримали в утробі матері повноти материнського спокою, любові, терпеливості виростають неврівноваженими, істеричними, впадають у гнів, злобу, плач. Саме тому вагітна жінка повинна молитися, сповідатися, причащатися, дбати про Божий мир у своєму серці. Все, що відбувається з матір'ю в цей час, також відбувається і з дитиною, яку вона очікує. Часта Сповідь і Святе Причастя – це запорука того, що плід лона буде освячений Святим Духом.

Після народження дитини батькам важливо подбати про її Хрещення, яке є початком нового життя дитини – для Бога і у Бозі. Через хрещення закладається зерно життя у Христі, немовля стає Божою дитиною.

У період немовлячості та раннього дитинства материнська любов пробуджує перші доброзичливі почуття. Спілкування з батьком розширює коло оточення дитини, сприяє формуванню уявлення про малу соціальну групу, в якій значну роль відіграють не лише стосунки дитини з

матір'ю, стосунки дитини з батьком, але й стосунки між обома батьками поміж собою. Перші уроки любові та доброзичливого ставлення мають визначальний вплив на розвиток дитини упродовж усього періоду її становлення як особистості. Так, наприклад, переконання, що батьківська любов не згасає через невдачі, зміцнює у дитини почуття власної гідності, віру в удачу та полегшує досягнення успіху, формує самостійність і впевненість у собі.

Основне завдання у вихованні дітей в цей період полягає у підтримці активності дитини, причому не лише вольової, але й емоційної, розвитку довіри до навколишнього світу та бажання взаємодіяти з ним.

Протягом раннього дитинства формується статева ідентичність, коли дівчатка в процесі спілкування з матір'ю схоплюють і стараються наслідувати жіночий спосіб ставлення до світу, а хлопчики – чоловічий, тому особливо важливими є спілкування батька з сином, а матері з дочкою.

У дошкільному віці дитина прагне стати більш самостійною. В цей період вона прагне сама одягатися, їсти, обирати собі друзів. Заборона бавитися з улюбленим товаришем провокує перший непослух, коли шляхом дрібних обманів вона буде обминати заборону. Допустити для дитини певну свободу дій, шанувати її право на самостійне вирішення її власних, хоча й дитячих справ, потребує мужності і розуміння з боку батьків, проте, завдяки цьому вони збережуть повагу і дружбу своєї дитини, а разом з ними – можливість підтримувати тісні стосунки і впливати на поведінку дитини. У цьому контексті, зрілість дитині дати неможливо, можна лише створити умови, у яких вона сформується [3, с.89].

У зв'язку з цим, на наш погляд, важливо у цьому віці зосередитись на моральному вихованні дітей, їх внутрішньому потенціалі духовного зростання, який є закладений у кожній людині самим Господом, що записав головні принципи і вимоги Свого морального Закону в серці кожної людини [3, с.104-107].

Український філософ Г. Сковорода був переконаний, що кожна людина наділена совістю – голосом Бога, який пригадає їй шлях та мету життя.

Бог вказує на два шляхи пізнання Його морального Закону: через Десять заповідей, які були дані Мойсею і витлумачені старозавітними пророками, та через проповіді самого Ісуса Христа (наприклад, Нагірна проповідь) і моральні настанови Його учнів – апостолів. За словами Христа, найбільша Заповідь, серцевина Закону Божого проголошує: «Люби Господа Бога свого всім серцем своїм, і всією душею, і всією думкою і люби ближнього свого. [Матвія 22:37-40]». Бог розуміє, що нам бракує духовності, що ми слабкі і грішні. Проте, він бачить і шлях до нашого спасіння – відновлення, завдяки якому Бог дарує нам нове духовне життя, завдяки якому людина має можливість жити вільною Божою дитиною, виконуючи при цьому вимоги Його Закону. «Дивіться, яку велику любов дарував нам Отець, щоб ми дітьми Божими звалися. Ми і є ними» [1. Йо. 3.1].

Особистий контакт людини з Творцем – це вияв Божої благодаті і таїнство, яке батьки не можуть дати дітям як якусь річ чи, навіть, як освіту, проте саме від батьків дитина довідується про Його існування, завдяки батьківським розповідям у неї формується перше уявлення про Бога, у розмовах з батьками, вона пізнає, яким Він є.

Дитиною Божою є кожна людина від початку життя, проте для того, щоб дитина могла свідомо розвивати свій контакт з Господом, їй потрібен провідник. Саме батьки є першими провідниками і проповідниками для своїх дітей. Спосіб ставлення людини до Бога, її релігійна позиція формуються у ранньому дитинстві під час спілкування з батьками. Маленькі діти охоче сприймають і надзвичайно інтенсивно поглинають розповіді батьків про Бога при різних нагодах: під час прогулянки, перед сном чи під час щоденних міжособистісних розмов з дитиною. Сформований у ранньому дитинстві Образ Бога дитина проносить через усе своє життя.

У цьому контексті особлива роль належить саме матері, яка більше часу проводить з дитиною, відкриває навколишній світ і Бога, яка стає першим взірцем для наслідування не лише у взаєминах з оточуючими, але й своєю вірою і її практичним втіленням у щоденному житті. Сама по собі віра в Бога несе величезний заряд духовності, а ритуали, що здійснюються під час служіння, такі як молитва, сповідь, святе причастя, таїнство хрещення, вінчання не просто проживаються їх учасниками, наближаючи людину до Бога, але й слугують могутнім стимулом до самовдосконалення і духовного зростання, спонукають стати не просто віруючим, але, що більш важливо, практикуючим християнином.

Величезний виховний потенціал закладений у духовних дитячих книгах, які слугують не лише джерелом пізнання для дошкільнят, але й сприяють їх моральному вихованню, закладають основи для формування світогляду, розвивають уяву, пам'ять, мислення, стають потужним джерелом становлення особистості.

Для дітей молодшого шкільного віку характерні фізична гармонія і психічний спокій. Діти в цьому віці значно менше доставляють клопотів у зв'язку з вихованням, вони охоче пристосовуються і до батьків, і до вчителів, і до друзів. Труднощі у цей період виникають у зв'язку з адаптацією дитини до системи шкільного навчання, які можуть стати причиною суттєвої перевтоми і неврозів. Подолати їх допоможе спокійна сімейна атмосфера та позитивні емоції, що виникають від радості спілкування з близькими і рідними людьми. У молодшому шкільному віці формується навчальна діяльність школярів, саме тому важливо розвивати здатність дітей до навчання, яка закладається на все життя.

Консолідації сімейних взаємин сприяють свята, звичаї та традиції, особливо спільні заходи, що пов'язані з підготовкою до свят, зокрема релігійних, таких як день св. Миколая, Новий рік, Різдво, Великодні свята та ін. Наприклад, під час виготовлення саморобних ялинкових прикрас можна не лише поговорити про святкування Нового року, але й розповісти про значення Різдвяних свят, пригадати події, що пов'язані з

цими святами, спільно родиною пережити ці події, відновити їх у пам'яті, прочитавши окремі розділи зі Святого письма.

Розмальовуючи писанки під час підготовки до Великодних свят, можна порозмовляти про Христа, про його страждання та окремо зупинитися на сутності та значенні вчинку Христа.

У підлітковому віці у дітей з'являється прагнення до самостійності і почуття дорослості. Це період переоцінки цінностей, коли підлітки, піддаючи сумніву усе те, що колись беззастережно сприймали, намагаються сформувані своє бачення і розуміння навколишнього світу і себе у цьому світі. Допомога старших у цей період полягає не у пригніченні критиканства підлітків, а в навчанні розуміти себе, друзів, батьків. Допомагає в цьому сповнена спокою домашня атмосфера, партнерське ставлення до дитини, спільне обговорення проблем та прийняття спільних рішень. Саме в таких умовах формується не лише право на повагу, висловлення своєї думки, але й, також, почуття відповідальності за свої дії і вчинки та здатність брати на себе певні обов'язки, адже школяр навчається у школі не задля майбутньої кар'єри, а заради себе самого, розвитку власних можливостей у майбутньому.

Важливо для батьків в цей період сформувати любов до праці, активізувати усі здібності дитини та сприяти їх розвитку. Якщо до 12 років дитина в процесі взаємодії з дорослими на основі наслідування закарбовує в пам'яті вчинки та дії дорослих, які є взірцем для неї, то після дванадцяти, в період підліткового самоутвердження, вона реалізує закарбований протягом дитинства досвід у власній поведінці. У тих сім'ях, де батьки самоутверджуються один перед одним, діти у підлітковому віці, переймаючи поведінку батьків, будуть поводитися вдвічі агресивніше і керуватися лише одним бажанням – домінувати і керувати іншими. У сім'ях, де батьки утверджують один одного, де існує атмосфера любові і турботи про іншого, підлітки в процесі самоствердження, навпаки, будуть вдвічі більше проявляти турботу про своїх братів і сестер та інших членів родини. Без сумніву, правдиво християнське виховання можуть дати ті батьки, які самі просякнені духом віри і любові.

Третій, завершальний етап у розвитку сім'ї припадає на час, коли діти розпочинають власну трудову діяльність і створюють свої сім'ї. Найважливішою на цьому етапі є здатність батьків усвідомити зміни, що сталися у структурі сім'ї, зрозуміти, що діти стали самостійними і не потребують більше втручання батьків у їх особисте життя, що період їх виховної діяльності минув. Досить часто, незважаючи на нову соціальну ситуацію, що утворилась, батьки намагаються продовжувати виховувати своїх дітей, нав'язувати їм свої думки і погляди, що викликає сильний протест з боку дітей. Одночасно серйозні зміни у щоденному житті сім'ї пов'язані з віковими змінами самих батьків, зокрема погіршення стану здоров'я та поява потреби у рекреації та відпочинку. Проте, коли з'являються онуки, діти розраховують на підтримку батьків і не завжди звертають увагу на їх стан здоров'я та психологічний стан. У даному випадку найважливіше зрозуміти, що старість – період зміни можливостей:

із зовнішніх вони стають щораз більше внутрішніми. Зовнішні можливості, фізична сила та витонченість, здатність відчувати з часом слабнуть. Їм на зміну приходять життєвий досвід, витримка, розсудливість, глибина думки і віри у Бога. У старості людина набуває зрілості, яка, насамперед, проявляється у стосунках з іншими. Саме ці якості батьків стають найбільш сильним засобом у вихованні не лише дітей, але й онуків.

Висновки. У формуванні духовності суттєве значення має ознайомлення підростаючої особистості з християнськими цінностями, сприяння формуванню емоційного зв'язку з ними. Зокрема, під час безпосередньої участі дітей у молитві, літургії і таїнствах, формуванню правдивої релігійної поведінки сприяють спільні емоційні переживання, які проживають разом з батьками діти, на основі яких поступово формується внутрішня потреба у спілкуванні з Богом.

Духовні практики, у які дитину варто вводити уже з другого року життя, необхідно впроваджувати ненав'язливо, під час спільної молитви чи шляхом наслідування власного прикладу. Наприклад, якщо дитина знає, що батьки сповідаються, то вона зрозуміє, що сповідь – це не кара за непослух, а нагода для кожного попросити у Господа пробачення та поєднатися з ним, і водночас, поєднатися взаємно одне з одним. Сповідь дитини не має зводитися до перерахування дитиною усіх її неслухняних вчинків, а має бути єднанням з Богом, який є хоч і невидимим і недосяжним для людського розуму, проте Він є Отцем, що створив її (дитину) і любить ще більше, ніж батьки.

Ще одним елементом духовності є ставлення до інших людей. Свого часу св. Августин зазначав, що кожна людина є найбільшим чудом, ніж усі чудеса, створені людьми... [1, с.10], бо її створив Господь.

Іван Павло II вчив, що єдиним гідним способом ставлення до людини є любов, бо сам Бог є любов'ю. Навчитися любові можна лише через досвід. Любов батьків між собою, батьків та дітей, братів та сестер дає змогу наблизитися до Господа, бо коли ми любимо одне одного, то Бог у нас перебуває, і його любов у нас досконала.

Любов виявляється не тільки на словах, але й у безкорисних справах, яка підносить нас в очах інших, має здатність змінити усе наше життя, яка є нашим найбільшим духовним багатством і яка ніколи не закінчується. Вона є основою всього нашого життя. Усі інші чесноти і переваги втрачають свою значущість і цінність, якщо вони не освячені любов'ю: праведність без любові робить нас черствими, віра без любові робить нас фанатичними, влада без любові робить нас жорстокими, обов'язок без любові робить нас непоступливими. Лише наповнення душі поняттям Бога, любові є, в цілому, одним із найважливіших принципів самозбереження усього живого [1, с.11], у тому числі і сім'ї.

Література

1. Августин Аврелий Исповедь / Аврелий Августин Исповедь // Лабиринты души Исповедь; Блез Паскаль. Письма к провинциалу. – Сімферополь: Реноме, 1998. – 416 с.

2. Библия: Книги Священного писания Ветхого и Нового завета [перевод с приложениями]. – Брюссель: Жизнь с Богом, 1973.
3. Браун-Галковська М. Домашня психологія: Подружжя, діти, родина / М.Браун-Галковська [Пер. з польської З.Городенчук]. – Львів: Свічачо, 2007. – 224 с.
4. Ильин В. О. Археология детства / В. О. Ильин – М.: Независимая фирма «Класс», 2002. – 198 с.
5. Рубинштейн С.Л. Человек и мир / С.Л.Рубинштейн. – М., 2005. – 142 с.
6. Силяева Е.Г. Психология семейных отношений с основами семейного консультирования / Е.Г.Силяева – М.: Академия, 2002. – 162 с.
7. Сковорода Г. Пізнай в собі Людину / Г.Сковорода – Львів: Світ, 1995. – 528 с.
8. Соловьев В.С. Спор о справедливости: Сочинения / В.С.Соловьев – М.: ЭКСМО-Пресс; Харьков: Фолио, 1999. – 864 с.
9. Эйдемиллер Э.Г. Психология и психотерапия семьи / Э. Г. Эйдемиллер, В. Юстицкис – СПб.: ЗАО «Издательство «Питер», 1999. – 656 с.
10. Шнейдер Л.Б. Семейная психология: учебное пособие для вузов. 2-е изд./ Л.Б.Шнейдер – М.: Академический Проект, Екатеринбург: Деловая книга. – 2006. – 768 с.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 20.12.2010 р.
Рекомендовано до друку докт. психол. наук, професором Карпенко З.С.*

FAMILY AS BASIS OF SPIRITUAL GROWTH AND SELF-REALIZATIONS OF PERSONALITY

O. M. Koropetska

*PreCarpathians National University named by Vasil Stefanyk;
76000, Ivano-Frankivs', st. Shevchenko, 57;
ph. +380 (342) 69-41-10*

In the article the theoretical analysis of concepts "family", "personality" and «spirituality» is presented, the problem of behavior in family is raised and the main periods of spiritual growth of personality in family are revealed.

Key words: *family, personality, development, spirituality.*